

Ђорђе Петковић
Параћин

УДК: 355:929 Брашић И.
355:929 Пандуровић Д.
821.163.41-94

ДИВИЗНИ ЂЕНЕРАЛ ДРАГИША ПАНДУРОВИЋ О АРМИЈСКОМ ЂЕНЕРАЛУ ИЛИЈИ БРАШИЋУ

Апстракт: Рад садржи сажете биографске податке о двојици ђенерала Војске Краљевине Југославије, који су као млади официри, након завршене Војне академије, доживели славу с успесима Српске војске у балканским ратовима и I светском рату, да би након две деценије мирнодопског војног живота високих официра, били укључени у Априлски рат 1941. године и, поражени, Други светски рат провели су у немачком заробљеништву, а своје кости оставили су као „добровољни” емигранти. Приређен је један од „брзих портрета” о армијским ђенералима, онај о армијском ђенералу Илији Брашићу, из пера дивизијског ђенерала Драгише Д. Пандуровића, који је у прилогу

Уводне напомене

Определили смо се да приредимо једно од девет мишљења („брзих портрета”) о армијским ђенералима Југослаvensке војске из неславног Априлског рата 1941. године из пера Драгише Д. Пандуровића, дивизијског ђенерала, писаним у немачким заробљеничким логорима (или одмах после ослобођења из њих, у емиграцији!). Нисмо се случајно определили за „брзи портрет” армијског ђенерала Илије Брашића. Није у питању само чињеница да су оба ђенерала са нашег моравског простора, које својом активношћу покрива Историјски архив „Средње Поморавље” из Јагодине, издавач „Корена”, но и чињеница да је пуно заједничких елемената са животних стаза ових српских ратника, о којима се дуго година после рата веома ретко писало и о којима се и у њиховом завичају још увек мало зна, те је сваки прилог са новим подацима добродошао.

Поред овог, у списатељској заоставштини ђенерала Драгише Д. Пандуровића, налазе се још и „брзи портрети” следећих армијских ђенерала: **Милорада Петровића Лорда, Милутина Недића, Милана Раденковића, Драгослава Миљковића, Димитрија Живковића, Владимира Цукавца, Петра Недељковића, Јована Наумовића и Душана Трифуновића.**

Илија Брашић (1882-1951)

Рођен је 16. октобра 1882. године у левачком селу Опарићу. По завршетку гимназије у Јагодини, 14. септембра 190. године ступио је у

Српску војску, као питомав 33. класе Војне академије. У чин артиљеријског потпоручника Српске војске произведен је 9. септембра 1903. године. Потом је завршио Вишу школу Војне академије (20. класа), као и ђенералштабну припрему 1920/21. године.

У току службовања у Српској, потом Југослаvensкој војсци, био је на следећим војним дужностима: ађутант у штабу Дунавске дивизије другог позива, командант батаљона, начелник штаба пешадијске бригаде, начелник штаба коњичке дивизије, начелник штаба Врбаске дивизијске области, начелник штаба Битољске и Вардарске области, командант 46. Пешадијског пука, вршилац дужности команданта Осијечке дивизијске области. Потом је био други помоћник у Главном ђенералштабу и вршилац дужности команданта Треће армијске области.

Учествовао је у Српско-турском (I Балканском) рату 1912-1913. године у чину капетана II класе, а у Српско-бугарском (II Балканском) рату, у чину капетана I класе. Учествовао је и у гушењу Арнаутске побуне 1913. године. Као мајор, обављао је значајне ратне формацијске дужности у току Првог светског рата. У чин дивизијског ђенерала унапређен је 10. октобра 1934. године. Пред Други светски рат је унапређен у армијског ђенерала. По народности се декларисао као Југославен. Умро је 13. марта 1951. године у Milwaukee (САД), где је и сахрањен.¹

¹ Податке о Илији Брашићу средно је Живорад Вујичић, генерал-мајор ВЈ, на основу података добијених од Персоналне управе Генералштаба Војске Југославије, и

Драгиша Д. Пандуровић (1885-1951)

Рођен је 27.12.1885. године у селу Сењу, недалеко од Туприје. Основну школу је завршио у родном месту, два разреда гимназије у Параћину, а остатак гимназијског образовања у Нишу. По завршетку гимназије, ступио је 1902. године у Српску војску као питомац 35. класе Војне академије, а касније завршио и Вишу школу Војне академије (22. класа).

Као млад официр учествовао је у ратовима: Српско-турском (I Балканском) рату 1912-1913. године, у Српско-бугарском (II Балканском) рату 1913. године, у гушењу Арнаутске побуне 1913. године, у Првом светском рату 1914-1918. године, у гушењу Арнаутске побуне 1920. године. Као војно лице са службом је био у Крушевцу, Приштини, Новом Саду, Штипу, Подгорици, Београду и Љубљани.

После завршетка Првог светског рата, у времену 1920-1934. био је у Београду, у Војној академији, у којој је био класни старешина и професор. Бавио се и војном књижевношћу, написао је две књиге војно-техничког карактера и уређивао „Војни гласник“.

Од 1934-1940. године је на командним дужностима од команданта пука „Цар Лазар“ у Крушевцу до команданта Дунавске дивизије у Београду. После промена од 27. марта 1941. године, најпре је стављен „на располагање“, а пред сам рат активан је и постављен за команданта Триглавске дивизије у Љубљани, са које дужности учествује у краткотрајном Априлском рату 1941. године. Пошто је рањен и контузован, доспео је у немачко заробљеништво. По ослобођењу, није се вратио у земљу већ је остао да живи у Аустрији, као емигрант. Тамо је и умро 25. VII 1951. и сахрањен у Оснабрику.²

Животне паралеле

Како смо напред већ рекли, пуно је заједничког у биографским подацима ове двојице високих официра, најпре Српске, потом Југославенске војске. Рођени су на моравским притокама, Каленићкој реци у близини манастира Каленић, односно, на Раваници у близини истоименог манастира, у сеоским породицама Опарића, односно Сења, скоро као

вршњаци. По завршеној школи у родним местима, стичу гимназијско образовање и ступају у Српску војску, међу питомце Војне академије у Београду, скоро истовремено, у двадесету, односно двадесет другу класу. Као млади официри учествују у балканским и Првом светском рату, храбро вршећи своје ратне дужности, уз бројне похвале и одликовања, о чему сведочи и чињеница да су одмах после рата 1920/21, прошли и кроз највише војне школе. Мирнодопски војни живот им је такође текао нормално, без потреса. Часно су обављали поверене им високе војне дужности, уз одговарајућа унапређења, све до ђенералских звездица, с тим што је читаво време њихове војне каријере, ђенерал Илија Брашић имао примат, био испред ђенерала Драгише Д. Пандуровића, као старији у рангу. То се види и из чињенице да је исте године (1934) први постављен за дивизијског а други за бригадног ђенерала. Свако са свог високог формацијског места (Пандуровић као командант Триглавске дивизије, Брашић као командант Треће армије), учествовали су у Априлском рату 1941. и били поражени. Обојица су се нашли међу десетак хиљада југословенских официра у немачким логорима. По ослобођењу, нису се вратили у земљу, где су проглашавани од нове власти за издајнике. Кратко време до смрти (1951), проводе као емигранти, Брашић у САД, Пандуровић у Аустрији. Тек у најновије време, почиње објективније писање о историјским догађајима, у којима су и они учествовали.

Књижевна заоставштина Драгише Д. Пандуровића

Пандуровић је боравећи у немачком заробљеништву и одмах по ослобођењу из логора као емигрант у Аустрији, доста писао. Ове белешке, углавном мемоарске и дневничке, обухватају око 650 страница рукописа. Његови покушаји да још за живота, бар нешто од написаног, пошаље породици, нису успели. О тим белешкама, у једном недавно објављеном писму супрузи Драгици и ћеркама, написао је и следеће:

„Сав физички чемер и морални јад, мој и других, ја сам стављао на хартију. Преко тридесет великих свезака (књига) мојих рукописа налазе се сад код мене. Ја сам успео, са великом муком, да то изнесем из немачког ропства (мада цензура лагерска беше страшна) и ако Бог хоће пренећу тамо. Ту има врло много чланака историјског значаја за све: за историчаре, за књижевнике, за песнике, за драмске писце, за психоаналитичаре, за психоанализу људи, догађаја и времена. Скоро

објављени су у књизи Бративоја Марковића „Левач питомина Србије“, КПЗ, Рековац, без године издања, одакле смо их ми користили.

² Богомир М. Михајловић, Ђорђе Петковић, „Од сељачета до генералских плетеница“, у: Драгиша Пандуровић, „Сењања и исповест“, Графопромет, Параћин 2004, стр. 6-7.

све је очишћено да би се могло одмах чак и штампати. Но, на то би се морало мало причекати. (...) Али ко зна где ће све то отићи, ако ја лично то не донесем. А донећу ако будем жив. Но за нежељени случај-ја сам ипак нешто предвидео, да то ипак дође у ваше руке. Под обећаном заклетвом, то су извесни људи, у које имам вере да би испунили моју жељу. Али данас ништа није сигурно, но ипак се надам да ће бар ово писмо сигурно dospети у ваше руке. Преписаћу га у два примерка, па ће једно чувати Милорад Дивац, инжењер (муж докторке Бојке, теча Јеремије Бошковића), а друго Будимир Димитријевић, капетан (зет Владе Пандуровића из Параћина). Они ће то сигурно пренети само ако их смрт не спречи.”³

Рукописи, о којима је у писму реч, сачувани су, бар један њихов део, и пре пар година породица Драгише Д. Пандуровића их је добила. Од породице, ћерке Вере, добио их је у копији Богомир М. Михајловић, публициста, пореклом из Сења. Заједнички смо нас двојица приредили за штампу два од тих рукописа и објавили их под заједничким насловом „Сењања и исповест”⁴. Пошто је г-дин Богомир М. Михајловић већ био у тешком здравственом стању (одмах по изласку књиге је умро!), после једне деликатне хируршке интервенције, преузео сам на себе аманетну обавезу да, кад год ми се пружи прилика, нешто од те заоставштине и публикујем.

Што се тиче рукописа под насловом „Наши команданти армија у заробљеништву, брзи портрети”, он, као што је напред већ речено, садржи десет краћих радова, с тим што ми немамо копију за једног од њих. Објаснили смо напред разлоге који су нас руководили у избору „брзог портрета” армијског ђенерала Илије Брашића за објављивање у „Коренима”. Чинимо то без неких посебних коментара, уз незнатне интервенције у тексту, а у уверењу да овај рукопис може да буде од интереса, не само за стручњаке (историографе), него и за ширу читалачку публику, у првом реду за оне из њиховог завичаја. Црним словима је означено оно што је ђенерал подвукао, напомене у фуснотама и уз ђенералов текст су приређивачеве.

АРМИЈСКИ ЂЕНЕРАЛ ИЛИЈА БРАШИЋ -Командант III армије-

Још од 1920. године, то је име звучало јаче међу официрима, јер је био у питању један нови ђенералштабни потпуковник, интимни пријатељ Мите Живковића⁵, рођеног брата Пере Живковића⁶-тада на помолу војног и политичког диктатора. Отада то име крчи себи пут јаче и брже, те је оно почело да значи и да предсказује за будућност нешто значајније...

У ствари, то је било једно високо и штркљасто сељанче из левачког села Опарића које се за три године Војне академије изчаурило у стаситог и лепог пешадиског потпоручника. Трезвено сељанче развило је своју главу и показало у току школовања на нижој Војној академији врло добар успех. Вишу школу Војне академије свршио је пре Балканског рата, и у овај улази као капетан. Командује у рату четом и батаљоном, а од 1916-1918. године на Солунском фронту начелник је штаба пешадиске бригаде. После рата, а по завршеној припреми од годину дана⁷ (скраћено) он постаје ђенералштабни официр. Као што се види, пут је дотле био прав и-нормалан за напредовање: труд и способност.

Од 1920. године видици се проширују и разазнаје се много што шта, а што се дотле није знало. Увидела је бистра сељачка опарићка глава, да за успех у животу треба имати још и друге услове, који су пресуднији од трезвог мозга и знака ђенералштабне струке. И тако је дошло интимније дружење са Митом (у Кнез Михајловој улици виђали су га увече на корзоу све под руку с њим) и до тражења и одржавања и других веза. Његов положај у Главном ђенералштабу, од почетка, захтевао је педантност, вредноћу и сталност (Саобраћајни одсек). Због тога је он, после неопходног бављења у трупи и у дивизијском штабу, стално у Београду.

Крупна, импозантна фигура, марцијална лика и лепа мушка појава виђала се и импресионирала. А нарочито је она дејствовала на низ генерација ђенералштабних проправника,

³ Драгиша Пандуровић, исто, стр.38-39

⁴ Исто.

⁵ Димитрије Живковић, армијски ђенерал, у Априлском рату 1941. године командант VI армије Војске Краљевине Југославије.

⁶ Петар Живковић (1899-1953), армијски ђенерал и председник владе, један од шефова милитаристичке клике Краља Александра и „Беле руке”, председник владе 1929-1932; министар војске и морнарице 1932-1933; априла 1941. емигрирао и умро у емиграцији. (Мала енциклопедија Просвете, I)

⁷ Ђенералштабна школа/припрема.

слушалаца Више школе Војне академије и на све кандидате за разне испите. Он се постепено био већ формирао као стручњак и као личност која се није могла мимоћи за разне испите, а нарочито на десетак година пред рат он је био неизбежни члан Комисије за чин бригадног и дивизиског ђенерала. А шта то значи код оних којима тај испит предстоји—не треба наглашавати.

Интересантно је, да се Илија Брашић није био наметао за војног изасланика на страни, бар то није познато, него је само у неколико махова одлазио у иностранство на кратко време, као члан неке комисије. Међутим, зна се колика је то материјална бенефиција бити војни изасланик, а зна се и то да је Илија Брашић живео само од своје плате, врло скромно са већом породицом, а желео је да лепше проживи. Он се, дакле, задовољавао „огризинама” у ђенералској струци, из неких разлога. Један од најјачих разлога, а можда и одлучујући, био је тај што Брашић није говорио стране језике. Њих благовремено није учио, јер није имао наклоности за то, а доцније јако га женирао тај недостатак и избегавао је непосредно општење са странцима, само због незнања језика.

Но иако је он, мало по мало, постао „велика сила” у војсци и што је неоспорно имао добру, трезвену војничку главу и урођени смисао за војно-организационе послове, њему се најпосле десило интересантно запрепашћење. Наиме у решавајућем периоду Виши Ратни Савет није га изабрао за армијског ђенерала! Нашло се да нема моралних квалификација? Разуме се, да је та одлука Савета била донета у времену, када Пера Живковић беше само председник једне опозиционе странке⁸, а Мита Живковић је био већ навукао капут као пензионисани дивизиски ђенерал...Требало је доста штрапаца, и физичких и умних, да се пробију те нагомилане санте леда испред једнога стручњака у саобраћају, па да он, као добар квалификовани пливач изађе на чистину... И изашао је. Тада је министар војске и морнарице био Милан Недић⁹. Између њих двојице развила се дискусија (на рапорту) о томе. Када му је Недић, између осталог, рекао и то, да је његово (Брашићево) продужено дружење са Митом Живковићем у капуту имало утицаја на ону одлуку, Брашић му је одговорио:

„Господине Министре, ако идемо даље, онда се зна да Илија Брашић није Миту Живковића прозвао нити стално називао, у своје време, „Митанче”, већ је то чинио неко други, а томе није сметало да постане и министар.”

Завршила се та дискусија тиме што је Илија Брашић у јесен 1939. године постао ипак командант III армијске области, јер се министар Недић није наљутио на ону алузију о „Митанчету”, већ је учинио један заиста кавалерски потез.

Како било да било, тек Брашић заседе на један важан положај, за који је он уистини имао способности. Замерке о недостатку неких моралних особина због дружења са овим или оним, имају љигаву основу често, и друге позадне личне мотиве, те стога нису елементи неоспориве објективности. Једно је, изгледа, ван дискусије, да би Илија Брашић био армијски ђенерал да уопште на свету није био Мита Живковић, имајући у виду његову способност. Разуме се, да је имао и „грехове”, међу којима је и она тугаљива афера са оном Карађорђевоом звездом и завештањем у вези са њом. Јавност је ту ствар незгодно коментарисала по њега и тако је цео свет најзад дознао за једну неделикатну борбу коју је повео један дивизиски ђенерал да дође до неког завештања, мимо воље завештача. Јер по вољи неког трговца добија неки кућерак у Београду онај ратник из Рековца који има Карађорђеву звезду, а ако из тога места кандидат не постоји—онда из најближе околине. Из Рековца се пријавио неки резервни подофицир из рата, одликован војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима, а пријавио се и Илија Брашић из Опарића („из најближе околине”). Суд је досудио завештање оном из Рековца, узев у обзир мотиве завештања, а Илија Брашић је поднео жалбу на то... Други, са финијим носем, то не би радио, али је он то учинио, а то је био јако несимпатичан гест једнога дивизиског ђенерала у такмичењу са резервним поднаредником, који је свој орден добио за много крвавију храброст личну... Па и да није тако, један ђенерал мора бити кавалер и када је сиромас.

Што се тиче априлских операција 1941.године, то ће такође историја рећи своје. Он је са једном армијом од 4 дивизије и 2 одреда имао, по плану Врховне Команде, да слисти талијанску војску из Албаније! Разуме се, то је био рачун без крчмара, а „крчмар” из Бугарске направио је други рачун, због кога је Илија Брашић допрео у заробљеништво немачко. Можда би та његова армија и постигла неке

⁸ Југословенска национална странка.

⁹ Милан Недић (1877-1946), армијски ђенерал; пре рата био начелник Генералштаба и министар војске и морнарице; у Априлском рату 1941. командовао Трећом групом армија; председник „српске владе” под немачком окупацијом.

релативне успехе, да је Наумовићева¹⁰ могла задржати на истоку онога „крчмара“. Међутим, било је сасвим изненађујуће другачије, те су две дивизије са црногорског фронта у наступању ка Скадру биле заустављене наређењем о капитулацији, а оне друге две дивизије (Вардарска и Косовска) имале су много лошу судбину, особито она Вардарска, која је била нападнута у леђа у моменту почетка њеног продирања у Албанију и, разуме се, доживела је жалосну судбину, због чега Душан Крстић у заробљеништву стално шкрипи зубима...

Било је најзад што је бити морало, када се прави рачун без крчмара. Илија Брашић је у заробљеништву, као и остали што су. У Нирнбергу нашао је Миту Живковића и с њим се јавно пољубио, сада без икакве опасности од Ратног Савета! Тада (1941. године) није био много смршао, а успео је да негде успут дође до добрих војничких чакшира и обуће, те је био завидљиво посматран од свију који су имали поцепане турове и колена...

Размишљања Илије Брашића у заробљеништву су различита. Као одличан ђенералштабац, он о свему темељито размишља и доноси еластичан суд.

Одобравао је Недићев подухват 1941. године (по личној изјави, он је Милана Недића и наговарао да се што пре нађе уз Калафатовића–опуномоћеника Врховне команде), али само противу комуниста, те је ону „Нирнбершку декларацију“¹¹ био потписао са извесном мотивисаном оградом.

Добар је „сансиста“ и у друштву добрих другара туцао је нирнбершко заробљеништво. Свакако, као трезвен човек, он јасно види: **Да су стари дани славе живовања били и отишли у неповрат** и да је на помолу нешто ново а сада још недокучиво, али језовито хладно.

¹⁰ Јован Наумовић, армијски ђенерал, командант III армијске области.

¹¹ Потписана је у немачком логору у Нирнбергу међу официрима који су подржавали владу Милана Недића.

Dorđe Petković

Paracin

Summary

**GENERAL OF DIVISION, DRAGIŠA PANDUROVIĆ ABOUT
GENERAL OF ARMY, ILIJA BRAŠIĆ**

The paper contains the condensed biographic informations about two generals of the Yugoslav Royal Army, which became, as a young, just graduated officers, glorious during the Balkan Wars and the First World War. After two decades of peaceful life, they took part in April War 1941. and have been captured by Germans. They spent the whole period of the Second World War as a war prisoners, and died after that as a „voluntary” emigrants. The paper also presents some sorts of short biographies of both generals and extra points on biography of general Ilija Brašić, made by general Dragiša Pandurović